

СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ В РЕГІОНІ ЧОРНОГО-КАСПІЙСЬКОГО-БАЛТІЙСЬКОГО МОРІВ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 1(24), с. 28–34

Нині в Євразії отримали стимул для розвитку субрегіональні спільноти, які об'єднують приморські держави Балтики, Чорного, Каспійського морів. Тут триває пошук регіонального співробітництва у різних галузях міжнародного економічного життя, у тому числі координації принципів енергетичної політики та такого її важливого напрямку, як диверсифікація джерел постачань паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). Розвиток диверсифікації пов'язано з ускладненням кон'юнктурного середовища і політико-правового виміру діяльності світового паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) протягом 40 останніх років і становленням ПЕР та засобів доставки їх до споживача (нафтові та газотранспортні системи) (ГТС) на зразок базового елементу економічної безпеки та енергетичної дипломатії як механізму погодження інтересів — переважно в поточному десятилітті. Завданням дослідження є пошук закономірностей процесу диверсифікації, теоретичних засад, які б давали можливість зменшити ризики національного ПЕК і напрацювання дієвих стратегій енергетичної дипломатії позиціонування України як регіонального лідера в Євразійському регіоні.

Протягом останнього десятиліття ми були свідками конфліктів європейських країн з країнами-постачальниками ПЕР. Так, у 2007 р. між Іспанією та Алжиром відбулася цінова суперечка щодо поставок алжирського газу за контрактом, підписаним ще 1995 р., який не враховував залежності змін світових цін на газ від цін на нафту [1]. Надзвичайною політизованістю відзначилися процеси на газовому ринку у 2004–2010 рр., пов'язані з частковим або повним припиненням поставок російського газу через Україну та газу і нафти через Білорусь. В умовах агресивної економічної поведінки як транзитерів, так і постачальників ПЕР, невизначеності правил гри на ринку ПЕР триває формування економічної політики країн Євразії, енергетичної безпеки, отже — пошук нових джерел ПЕР, балансу ПЕР, проектів нових ГТС.

Цей процес не новий і визначається економічними класичними теоріями ціни, попиту та пропозиції. Проте на ринку ПЕР, де важливим елементом залишаються рентні відносини, складність взаємодії ринкових механізмів і координації

з ринком капіталів, надзвичайним консерватизмом ПЕК, пов'язаним з його соціальною вагомістю в суспільстві і державною відповідальністю і водночас з надприбутками, економічна практика відбувається в умовах ризику та загроз. Для подальшого аналізу розглянемо основні події, які створили сучасний контекст світового ринку ПЕР.

Протягом 1960–1970 рр. у процесі технологічного розвитку зросли потреби в ПЕР Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, що стимулювало розвиток імпорту нафти, яка зростала в ціні. Йде будівництво танкерів для перевезення нафти та ГТС для газу. У 1969 р., коли барель нафти коштував один долар, світове споживання нафти досягло 45 млн барелів на добу. Між 1969 та 1978 р. світовий попит зріс з 45 до 65 млн барелів на добу, тобто на 44 % за десятиліття, а ціни зросли в 14 разів. Ціни на газ вираховувалися з ціни на нафту, тобто була встановлена залежність ПЕР від цін на нафту. Вже тоді спостерігачі вважали, що практика ціноутворення ПЕР не відповідала гіпотезам про залежність рівня споживання нафти від

тарифів. Автор розділяє думку американського банкіра Метью Р. Сіммонса про те, що споживачі з часом матимуть чіткіше уявлення про реальні цінності продуктів, отриманих з нафти, та їх дефіцитність [2, 19].

Криза, спричинена зростанням ролі виробника і диктатом з його боку шляхом обмеження постачання ПЕР з країн Південної Азії у 70-х роках, була подолана за рахунок енергозберігаючих технологій і видобутку нафти та газу на шельфових морських родовищах Норвегії, Данії, Великобританії. Нідерланди та Норвегія в результаті значних геолого-розвідувальних робіт (ГРР) відкрили родовище Гронінген і родовище Троль (1977 р.). Успішні ГРР відбулися в Алжирі та Великобританії. Водночас спостерігалось значне будівництво ГТС як на національному, так і на транснаціональному рівні. Саме з Нідерландів почали свій розвиток транснаціональні ГТС. Пізніше була збудована потужна ГТС в СРСР для постачання країн Центральної Східної Європи (ЦСЄ) і Західної Європи (ЗЄ). З кінця 60-х років газ з СРСР почав надходити до країн ЦСЄ, а саме в Чехословаччину газопроводом “Братерство” у 1967 р.; та до Австрії (Баумгартен, 1967 р.) і Франції (1984 р.). Ця ГТС давала можливість транспортувати 1 млрд м³ газу у 1969 р., а через 30 років – прокачувалося вже близько 80 млрд м³. Паралельно було збудовано “Північний коридор”, яким постачався газ до Румунії та Болгарії (1974 р.), потім – до Туреччини (1987 р.) і Греції (1988 р.). Пізніше були збудовані інші ГТС СРСР: трансконтинентальний газопровід Ямал–Європа постачав газ до Польщі через Білорусь (1996 р.), потім – до Німеччини (1997 р.). Починаючи з 1985 р., саме експорт газу в ЗЄ став для СРСР джерелом основного прибутку [3].

В умовах “холодної війни”, коли СРСР вважався ідеологічним ворогом Заходу, саме з СРСР енергетична дипломатія країн ЗЄ почала практику обмеження обсягів газу, що надходять з одного джерела. Країни-споживачі почали широко використовувати можливості диверсифікації джерел газопостачань. Проте, економічна дипломатія Франції на ці питання мала власний погляд. А саме, у 1960-х роках підписала контракти на постачання газу з Алжиру та Нідерландів, у 1970-х – з СРСР, у 1980-х роках – з Норвегією.

Впровадження технологій зрідження/регазифікації наприкінці 1950-х років дало можливість отримувати зріджений природний газ (ЗПГ) і транспортувати його морськими шляхами. Таким чином, ЗПГ створює додаткові мож-

ливості диверсифікації джерел і шляхів газопостачань. Впровадження технологій ЗПГ значно розширило географію постачальників газу до ЗЄ, як і торгівлю газом загалом. Перший метановоз із ЗПГ надійшов до Великої Британії в 1959 р. з Мексиканської затоки, через п'ять років було започатковане постачання ЗПГ з Алжиру до Франції. З часом до кола постачальників ЗПГ до Європи приєдналися Єгипет, Лівія, Оман, Катар і Нігерія. Однак, головним шляхом постачання залишилися ГТС, які потребують серйозного інвестування, а особливо морські. У 1981 р. Італія стала піонером з прокладання протяжних глибоководних газопроводів, а саме – “*Transmed*” до Тунісу. З метою мінімізації ризиків ПЕК укладає довгострокові контракти зі споживачем, що, в свою чергу, зумовлює його тривалу залежність від постачальника і наростання конфліктних ситуацій за умови змін внутрішнього політичного середовища країн-суб'єктів комерційної діяльності чи кон'юнктури на світовому ринку ПЕР. За таких умов і послідовності відбувається формування так званого Євразійського ринку ПЕР, який уможливує розвиток енергетичних проектів, у тому числі в зоні інтересів України.

Розглянемо кон'юнктуру ринку ПЕР з метою встановлення ніші для ПЕК України. Світовий ринок газу перебуває в стадії становлення й існують лише регіональні газові ринки, що залежать від світового ринку нафти за ціноутворенням. До головних учасників євразійського ринку ПЕР можна віднести країни, що є крупними споживачами, постачальниками і транзитерами газу на континенті. Це насамперед: країни ЄС і ЗЄ разом; країни Балтії, ЦСЄ; найбільші в Євразії постачальники газу – РФ і країни Каспійського регіону та Центральної Азії (Азербайджан, Іран, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан). Інтереси цих акторів євразійського ринку ПЕР і плани щодо нових проектів ГТС зосереджені насамперед на просуванні власних проектів, які не завжди забезпечені ПЕР і, відповідно, економічно не є обґрунтованими з огляду на політичний вектор диверсифікаційних намірів. Євразійським ринком ПЕР в просторовому вимірі є євразійський регіон, де основні актори – ЄС, РФ, Україна. Тобто існує своєрідний трикутник інтересів дипломатії ЄС – РФ – Україна, який відіграє чи не провідну роль у практиці вирішення питань енергетичної безпеки і часто презентує різноспрямовані інтереси. Не сприяє погодженості й координації енергетичного ринку і позиція США, зоною енергетичних інтересів якої лишається весь Євразійський регіон.

З 1997 р. цей регіон було проголошено зоною американських національних інтересів. У січні 2001 р. на Всесвітньому економічному форумі у Давосі американські представники знову підтвердили, що Каспій є зоною їх життєвих інтересів і розглядається як джерело нафти, альтернативний Персидській затоці [4, 5]. Каспійський регіон знаходиться між геополітичними суперниками США в Євразії – РФ, КНР та Іраном. Контроль над регіоном дає можливість США досягти домінування в П'ятимор'ї (Чорне, Середземне, Каспійське моря, Персидська затока з дотичним Аравійським морем) і на всьому континенті.

Україна, звісно, може бути самостійним регіональним актором і може добувати власні ПЕР, купувати їх у різних країнах. Проте постачання ПЕР залежить від існуючої інфраструктури – ГТС, яка має нагальну потребу в залученні інвестицій, інтегруванні енергомереж із ЦСЄ та ЗЄ. Тому для України є надзвичайно важливим виступити дієвим актором та інтенсифікувати інтеграційні процеси в ГУАМ і Балтійському регіоні, що відкриває шлях до інвестицій та створення неформальної Міжморської коаліції країн басейну Балтійського, Чорного та Каспійського морів, спрямованої на інтенсифікацію розвитку співробітництва з євроатлантичним співтовариством і прискорення різнопланових процесів паневропейської інтеграції, але з врахуванням інтересів таких суперпотужних країн, як США та РФ.

Тим більше, що низка проектів, які були ініційовані в ЄС, не стосуються взаємодії з РФ. Так, у травні 2007 р. на Енергетичному самміті в Кракові представниками Азербайджанської Республіки, Грузії, Литовської Республіки, Республіки Польща, України та Казахстану було ініційовано проект міжнародної взаємодії на державному і корпоративному рівнях з метою організації співпраці зазначених країн у сфері енергетичної безпеки. Роль регіонального лідера України в цій ситуації могла б визначитися її можливостями національного ПЕК, ресурсним потенціалом, демократичними засадами зовнішньої і внутрішньої політики, сусідством з РФ, тим фактом, що наприкінці 2009 р. рада міністрів Енергетичного співтовариства схвалила приєднання України до цієї організації. Тобто виникає інтеграційний потенціал, який, однак, є й зобов'язанням. А саме необхідністю запровадження принципів законодавства ЄС і відповідних змін на національному газовому ринку. Україна має задекларувати положення третього енергетичного пакету про план лібералізації енергетичного ринку, який нещодавно

було прийнято ЄС. Це стосується питання приватизації української ГТС та участі в інших енергетичних програмах [6]. Для позитивного розвитку цих планів є певне підґрунтя. ЄС – один із найбільших імпортерів енергоносіїв у світі: у 2008 р. його залежність від імпорту вугілля становила 58 %, вуглеводнів – 53,8 %. Поширеність вугільних родовищ не виводить питання імпортозалежності від вугілля у ранг проблеми енергетичної безпеки, однак із вуглеводнями ситуація інша. У ЄС підраховали, що світові запаси нафти на початок нинішнього року становили 165 трлн т, газу – 174436 трлн кубометрів, вугілля – 841 трлн т, урану – 18096 т. За нинішнього рівня споживання, зауважують експерти, запаси нафти вичерпаються у жовтні 2047 р., газу – у вересні 2068 р., вугілля – у травні 2140 р., урану – у жовтні 2144 р. На сто відсотків енергозалежними є Кіпр і Мальта, на 98,9 % – Люксембург, 90,9 – Ірландія, 86,8 – Італія, 83,1 – Португалія, 81,4 – Іспанія, 77,9 – Бельгія, 72,9 – Австрія, 71,9 – Греція, 65,7 – Латвія, 64 – Литва та Словаччина, 62,5 – Угорщина, 61,3 – Німеччина, 54,6 – Фінляндія, 52,1 – Словенія, 51,4 – Франція, 46,2 – Болгарія, 38 – Нідерланди, 37,4 – Швеція, 33,5 – Естонія, 29,1 – Румунія, 28 – Чехія, 21,3 – Велика Британія, на 19,9 % – Польща. А от Данія є чистим експортером енергоносіїв. Найбільшими постачальниками вуглеводнів до ЄС упродовж останнього десятиліття є РФ (33 % нафти та 40 % газу) і Норвегія (16 і 23 % відповідно). Тому ЄС системно втілює політику диверсифікації джерел і шляхів поставок ПЕР. Так, у 2008 р. Європейська Комісія запропонувала “План ЄС з енергетичної безпеки та солідарних дій”, яким передбачаються важливі напрями гарантування енергетичної безпеки. Зокрема, диверсифікацію постачань енергоресурсів; поліпшення зовнішніх енергетичних зв'язків; створення запасів нафти, газу та механізмів розв'язання криз; підвищення енергетичної ефективності; максимальне використання власних ресурсів [8]. Чотири інші напрями плану ЄС включають покращання зовнішніх енергетичних зв'язків; створення запасів ПЕР та механізмів розв'язання криз; підвищення енергетичної ефективності і солідарність у питанні енергетичної безпеки є базовим принципом членства в об'єднанні. Узагальнюючи, можна стверджувати, що головними засадами ЄС є: 1) розподіл ризиків; 2) стратегічний підхід до розв'язання проблем енергобезпеки як у сенсі комплексності відповідних заходів, так і їх розрахунку на довгострокову перспективу; 3) досить гнучкий підхід до співвід-

несення політичних та економічних аргументів під час обґрунтування вибору того чи іншого диверсифікаційного проекту.

Саме на таку перспективу спрямована амбітна стратегія ЄС до 2020 р. (стратегія “20–20–20”) [9], яка передбачає, зокрема, скорочення енергоспоживання до 2020 р. на 20 %. Однак, попри таке скорочення, компенсувати падіння власного видобутку та забезпечити часткову заміну існуючих потоків енергоносіїв на інші зможуть лише диверсифікаційні проекти, які виконуватимуться і в довгостроковій перспективі. Здійснення цих проектів вимагатиме ще таких якостей державного управління, як політична воля, якісний проектний менеджмент і врахування елементу “атомного” ренесансу.

Дефіцит вуглеводнів знову ставить питання про розвиток атомної енергетики. Проте необхідно враховувати той факт, що світова ядерно-енергетична галузь є зарегульованою міжнародними обмеженнями, оскільки значна номенклатура її продукції та обладнання має подвійне призначення і крім енергетики може використовуватися у виготовленні ядерної зброї. Разом з тим, на світовому ядерному ринку поступово окреслюються нові зв'язки, які можуть істотно переформатувати політичну та економічну кооперацію, що складалася протягом багатьох десятиліть. В одній з ключових ділянок цього глобального ринку — постачання ядерних матеріалів та свіжого ядерного палива (СЯП) — протягом останніх років спостерігаються важливі зміни, насамперед, значна активізація ядерного комплексу РФ. Враховуючи різноспрямовані підходи країн — членів ЄС до ядерної енергетики та обмежені можливості ЄС впливати на ядерний ринок (сировина, паливо, технології, обладнання тощо), вкрай важко очікувати на появу спільної політики у сфері ядерної енергетики. За відсутності загального законодавства ЄС щодо диверсифікації джерел постачання СЯП, національні та транснаціональні ядерні компанії країн — членів ЄС використовують, насамперед, регіональну диверсифікацію джерел постачання уранової сировини, диверсифікацію послуг зі збагачення урану, виходячи суто з економічних міркувань та створення конкурентних умов. Загальним принципом діяльності інститутів ЄС в цьому напрямі є захист власного ринку СЯП. Через кілька років після розпаду СРСР — у червні 1994 р. — було прийнято документ регуляторного впливу ЄС на імпорт ядерних матеріалів. Так, квота на імпорт урану з РФ і країн СНД обмежувалася часткою в розмірі 20 % на збагачений

і 25 % — на незбагачений уран. Документ у 1994 р. отримав неофіційну назву “Декларація Корфу” і відомчий, тобто таємний, характер та мав на меті захистити європейських виробників, насамперед збагачувальні компанії, від продукції з-за кордону. Частка європейських постачальників збагаченого урану в ЄС має становити не менше 80 %. Оскільки РФ володіє 40 % світових потужностей для збагачування урану, то це обмеження стосується передусім саме збагаченого урану з РФ [10, 10].

Нині проблемою для Європейської комісії стало не тільки питання балансу видів ПЕР, джерел постачання ПЕР, а й використання політики диверсифікації для стримування цін на ПЕР. Будь-яка “координація” цінової політики виробниками тут кваліфікується як картельні угоди. Це пов'язано з традицією, коли головними власниками інфраструктури газової галузі були розвинені країни, а джерела ПЕР знаходились у відстаючих регіонах світу, що давало можливість країнам ЗЄ та США диктувати свої правила гри. Тому, можливо, так насторожила розвинені країни ідея РФ про створення газового ОПЕК. Поява організації експортерів газу дасть їм можливість на рівних співпрацювати з картелем споживачів в особі Міжнародного енергетичного агентства (МЕА). Хоча ці побоювання, скоріше за все, є марними з кількох причин: 1) більшість поставок газу в світі здійснюється за довгостроковими контрактами; 2) підвищення газових цін може вдарити по самим країнам-експортерам, оскільки багатьом споживачам вигідніше буде перейти на вугілля, відновні джерела енергії, чи розвивати атомну енергетику.

РФ можуть стимулювати до картельних угод з іншими виробниками газу політичні аспекти, пов'язані з бажанням ізолювати її від найближчого оточення, протидія її участі у міжнародних програмах. Першою ознакою такої мобілізації її економічної дипломатії є той факт, що РФ оголосила про постачання до КНР ПЕР не тільки з родовищ Східного Сибіру (Ковиктінський проект), а й із Західного Сибіру. Пропонується також подавати газ із газопроводу “Блакитний потік” у газопровід “Набукко”.

Практичним втіленням просування інтересів України може стати будь-яка ідея, в тому числі вищезгадана ідея міжнародної взаємодії, що була закладена під час енергетичних самітів у Кракові в травні та Вільнюсі у жовтні 2007 р., за умови розуміння системного інтересу України. На саміті Азербайджан, Грузія, Литва, Польща й Україна підписали міжвідомчі угоди про співпрацю

в енергетичному секторі. Угоду підписано про створення і розвиток комерційно привабливого коридору для транспортування вуглеводнів з регіонів Каспійського моря на міжнародний ринок через Азербайджан, Грузію, Україну й Польщу. Крім того, планувалося підписання угоди про створення спільного литовсько-польського підприємства для реалізації проекту “енергомосту”, а саме поєднання електросистем Литви й Польщі. Польща і Литва разом шукають шляхи запобігання нестачі електроенергії, що може статися в цих країнах уже впродовж найближчих кількох років. Нині економічні умови вимагають від країн Балтії та Польщі збереження динаміки економічного розвитку впродовж щонайменше найближчих п’яти років. Зі зростанням попиту можуть не впоратися діючі електростанції, бо їх виробничі резерви майже повністю вичерпано і потрібно відключати застарілі енергоблоки та остаточно відмовитися від найбільш шкідливих технологій. Це впливає із зобов’язань, які країни Балтії та Польща взяли на себе перед міжнародною спільнотою, насамперед перед ЄС. Найбільшою мірою це стосується Литви, яка зобов’язалася до 2009 р. закрити Ігналінську АЕС, що на північному сході країни. Відтак ця прибалтійська країна муситиме якийсь час імпортувати електроенергію і водночас споруджуватиме нову АЕС, яка замінить застарілі енергоблоки Ігналіни. Втім, тут виникає ще одна проблема – Литві наразі немає в кого, крім Росії й Білорусі, купувати потрібні обсяги електроенергії. Виходом з цієї ситуації має бути “енергетичний міст” на кордоні з Польщею. Його спорудження дасть змогу литовцям здійснити кілька стратегій: 1) остаточно замкнути так зване балтійське кільце; 2) долучитися до Європейської енергосистеми, що гарантуватиме безпеку на випадок аварій; 3) отримати можливість імпортувати електроенергію з Польщі. Проте, справа не лише в зростанні внутрішнього попиту на електроенергію, що не супроводжується відповідним зростанням виробничої спроможності наявних електростанцій. Польська енергетика базується на вугіллі. І попри те, що Польща має власне вугілля, ЄС наголошує на потребі поступово відмовлятися від цього виду ПЕР з огляду на її руйнівний вплив на довкілля. У 2009 р., коли виникла ідея спільного будівництва нової АЕС у Литві в інтересах ПЕК Латвії, Естонії, Польща отримала можливість долучитися до цього консорціуму. Передбачається, що об’єднання електроенергетичних систем сусідніх країн коштуватиме 835 млн євро [12]. Участь Польщі в будівництві

нового реактора в Ігналіні не суперечить можливому спорудженню АЕС на польській території. З огляду на зростаючий попит на електроенергію та необхідність зменшувати роль вугільної енергетики, вже до 2025 р. Польща знову постане перед проблемою дефіциту електроенергії.

Але в цьому переговорному процесі не враховано можливостей України. Таку можливість могло створити приєднання України до переговорного процесу з правом розвивати проект атомної енергетики з огляду на унікальний досвід України. Звісно, досвід України має бути представлений певним статусом. Україні необхідно вжити термінових заходів із членства в Європейському центрі ядерних досліджень – ЦЕРНа. ЦЕРН – організація, що за своїм статусом взаємодіє тільки з виконавчою владою. Його членами є Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Болгарія, Румунія – держави, в яких значно нижчий рівень розвитку ядерної фізики порівняно з Україною. Членство в ЦЕРНі забезпечує більш прийнятний режим для розміщення в країні його замовлень, що є цільовою підтримкою фахівців і підприємств, які працюють за передовими технологіями. Українські вчені мають унікальні розробки, проте для їх впровадження у міжнародні проекти необхідно членство країни в ЦЕРНі.

Процеси спільної участі в регіональних програмах вимагають врахування необхідності поєднання інтересів, знання цих інтересів і у разі збігу – сприяти їх втіленню.

У тому числі й регіоні Чорного моря, де нині в результаті кардинальної зміни балансу сил у світі відбувається процес переструктуризації політичного простору і Чорномор’я. Цей процес характеризується поступовою втратою домінування РФ і підвищенням впливу нових гравців, насамперед таких, як Туреччина, країни ЄС, США, Україна. Захід поширює тут свій вплив передусім шляхом підвищення зовнішньополітичної та економічної активності таких провідних європейських країн, як Велика Британія, Німеччина, Франція, а також діяльності ЄС, ОБОЄ, ЗЕС, Ради Європи. Саме структури ЄС відігравали активну роль у залагодженні військового конфлікту між Грузією та РФ.

Важливим напрямом енергетичної політики диверсифікації у цьому регіоні лишається реалізація проекту нафтопроводу “Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ”, який визнано одним з найперспективніших у розбудові транзитної системи Євразійського нафтотранспортного коридору, що забезпечуватиме постачання каспійської нафти

до споживачів ЗЄ, ЦСЄ. Проте слід мати на увазі, що реалізація проєктів нафтопроводів “Бургас–Александруполіс” та “Самсун–Джейхан” значно ускладнить завершення проєкту “Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ”. В умовах фінансово-економічної кризи перспективи запуску нафтопроводу “Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ” погіршуються.

Певною мірою Україна могла б долучитися до реалізації проєкту газопроводу “Набукко”, розробленого австрійським енергетичним концерном *OMV*, що передбачає транзит газу з Ірану, Туркменістану та Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи в обхід території Росії. Проте “Набукко” є проєктом з високим ступенем ризику, а саме: 1) можливість побудови РФ газопроводу “Блакитний потік-2” (потужністю 8 млрд м³) як конкурентного з “Набукко”; 2) можливе використання РФ газопроводу “Набукко” для постачання свого газу в ЗЄ; 3) ще один ризик озвучено досвідченим американським дипломатом Стівеном Манном, який тривалий час був координатором Держдепартаменту з євразійської енергетичної дипломатії та спостерігав, як американські та європейські зацікавлені актори намагалися перетворити “Набукко” з ідеї в реальність, спроможну гарантувати постачання газу. Коли він врешті змінив місце роботи на початку 2010 р., в розмові з журналістом Стівом Ліваном наголосив на небезпеці “нав’язування “Набукко”. С. Манн вважає, що подібний стан виникає тоді, коли політичний ентузіазм з приводу енергетичної угоди надмірно завищують її комерційну спроможність [13]. Саме реалістичні підходи Стівена Манна, який був послом США в Туркменістані й спеціальним представником США в Каспійському регіоні й доклав чимало зусиль для реалізації проєкту нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан, сприяли тому, що американська компанія *ExxonMobil* для підтримки своїх операцій в колишніх республіках СРСР, взяла на роботу Стівена Манна. *ExxonMobil* здійснює операції в РФ, Азербайджані й Казахстані, а також шукає підходів до ПЕР Туркменістану [14].

Важливу роль у реалізації енергетичних проєктів відіграє Туреччина, яка прагне стати енергетичним коридором між Сходом та Європою. Вона має намір видобувати газ для постачань до Європи в Ірані, а добирати – в Туркменії. Підписана попередня угода з Іраном про транспортування 30 млрд м³ газу з Ірану та Туркменії до Європи. У рамках угоди, за рахунок якої Туреччина розраховує уникнути можливої необхідності пошуку альтернативних постачальників для газопроводу

“Набукко”, турецька *Turkish Petroleum Corporation (TPAO)* в три етапи розроблятиме іранське газове родовище Південний Парс. У 2009 р. Туреччина провела активні переговори з РФ про участь у “Голубому потоці” [15].

Отже, Україні необхідно якомога швидше визначитися з участю у проєктах і враховувати інтереси всіх задіяних акторів у євразійському ринку ПЕР.

Література

1. *Spain and Algeria close to solving energy dispute*. Report. — M&G, Jul 30, 2007, <http://www.monstersandcritics.com>
2. Лоран Ерик. Нефтяные магнаты: кто делает мировую политику / Эрик Лоран; Пер. с фр. — М.: Алгоритм, 2010. — 336 с.
3. Диверсифікація джерел постачання природного газу в Євразії // Національна безпека і оборона. — № 6. — 2009. — С. 11–25.
4. Жильцов С. С., Зонн И. С., Ушаков А. М. Геополитика Каспийского региона. — М.: Междунар. отношения, 2003. — 280 с.
5. Жильцов С. С., Зонн И. С. США в погоне за Каспием. — М.: Междунар. отношения, 2009. — 200 с.
6. Вступ до Енергетичного співтовариства означає зобов’язання для України. — http://gazumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=1904
7. Європа “за” Енергетичне різноманіття. — <http://www.dua.com.ua/2009/044/arch/7.shtml>
8. *Securing your energy future: Commission presents energy security, solidarity and efficiency proposals* // EUROPA. — November 13, 2008. — <http://europa.eu>
9. Диверсифікація енергопостачань в Європейському Союзі, Росії та Україні: загальні підходи, наміри і проблеми // Національна безпека і оборона. — 2009. — № 6 (110). — С. 38–49.
10. *Geopolitical Identity Construction* // Cooperation and Conflict. — 2003. — Vol. 10. — № 2. — P. 49–60.
11. *Tuzhikov Mikhail*. Baltic states’ energy issues: problems and perspectives. — <http://www.baltic-course.com/archive/eng/index.htm-read=425.htm>
12. *Geopolitics of EU energy supply*. <http://www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665>
13. *Daniel Freifeld*. The Great Pipeline Opera. Inside the European pipeline fantasy that became a real-life gas war with Russia // Foreign Policy. — 2009. — Sept/Octob http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/08/12/the_great_pipeline_opera?page=0,4
14. Стівен Манн стал сотрудником ExxonMobil. — http://spy.kz/World_news/Stiven-Mann-stal-sotrudnikom-ExxonMobil
15. *Arzu Sebnem*. Turkey and Russia Conclude Energy Deals. <http://www.nytimes.com/2009/08/07/world/europe/07turkey.html?scp=3&sq=pipelines=cse>

Україна, маючи власні енергетичні ресурси й доступ завдяки вигідному географічному положенню до газу та нафти Каспійського моря, Чорного моря й шляхів до Балтійського моря, може успішно диверсифікувати енергетичні безпекові стратегії. Україна може розвивати власну ГТС й водночас розвивати альтернативні шляхи постачання газом Європи через Чорне море. Шляхом диверсифікації джерел ПЕР й енергетичних ринків Україна робить значний вклад у глобальну енергетичну безпеку.

Украина имея собственные энергетические ресурсы и доступ благодаря своему выгодному географическому положению к газу и нефти Каспийского моря, Черного моря и путей в Балтийское море, может успешно диверсифицировать энергетические стратегии безопасности. Украина может развивать собственную ГТС и одновременно развивать альтернативные пути поставок газа Европе через Черное море. Диверсифицируя источники ТЭР и энергетических рынков, Украина делает значительный вклад в глобальную энергетическую безопасность.

Due to its own energy resources and its indispensable geographic position between the oil and gas reserves of the Caspian Sea, Black sea and ruts to Baltic Sea Ukraine can successfully pursuing a diversified energy security strategy. Ukraine can develop its own gas transport system along with an alternative route transporting gas to Europe through the Black Sea. By diversifying its own energy resources and energy markets, Ukraine is increasingly contributing to global energy security.

Надійшла 21 січня 2010 р.